

A TÁRGY

A tárgy (fogalmáról, funkciójáról l. Balogh MGr. 2000: 414) elemzési szempontjai:

1. szófaja
2. alakja
3. szerkezeti felépítése
4. fajtái
5. bővítményei

I. Mintaelemzések

1. A tárgy szófaja

a) főnév

A színész szerepet tanul.

A *tanul* igei állítmány a határozott névelős főnévvel kifejezett alany (*a színész*) olyan cselekvését fejezi ki, amely *főnévvel* megnevezett tárgyra (*szerepet*) irányul (határozatlan, iránytárgy).

Adyt olvasok. Adyt olvasom.

A *tulajdonnévvel* kifejezett határozott, iránytárgy az első mondatban *részelő értékű* (*Ady néhány versét...*), a másodikban pedig Ady teljes életművére vonatkozik. Az igei állítmány ennek megfelelően lesz általános, ill. határozott ragozású.

b) főnévi névmás

A fiúk egymást kergetik az udvaron.

Az igei állítmányban (*kergetik*) megnevezett cselekvés a *kölcsönös névmással* (*egymást*) kifejezett tárgyra irányul (határozott, iránytárgy).

Minket nem értesítettél.

Az igei alaptagot (*értesítettél*) a *személyes névmás* többes szám első személyű alakja (*minket*) bővíti a tárgy funkciójában (határozott, iránytárgy).

Olyat szeretnék én is.

A *szeretnék* igei állítmány határozatlan tárgyi bővítménye főnévi értékben álló névmás (lexikai szófaja melléknévi mutató névmás). (☺ Aktuális, lexikai szófaj.)

c) *főnévi igenév* (☉ Szófajtan: főnévi igenév.)

Nem akarok vitatkozni.

Az *akarok* tranzitív igei állítmány mellett *főnévi igenév* szerepel tárgyként (hasonlóan a *tud, szeret, kér, bír, mer, kezd* stb. igék vonzataként is).

d) *főnévi értékben más lexikai szófajú szó* (szófajváltással) ☉

A vőlegény ~~nemet~~ mondott.

Az igei alaptagot (*mondott*) *aktuálisan főnévi értékben* szereplő tagadószó (*nemet*) bővíti tárgyként (határozatlan, eredménytárgy).

Szeretem a szépet.

Az igei alaptag (*szeretem*) mellett *főnévi értékű melléknév* (*a szépet*) áll a tárgy szerepében (határozott, iránytárgy).

2. A tárgy alakja

a) *jelölt tárgy*

Divatos ruhát vettem a bálra.

Az igei alaptag (*vettem*) mellett *-t tárgyragos főnévvel* kifejezett tárgy (*ruhát*) áll. Az ilyen tárgyat *jelölt* tárgynak nevezzük (határozatlan, iránytárgy).

Édesanyám titeket is vár vacsorára.

Az igei alaptagot (*vár*) többes szám második személyű személyes névmás *tárgyragos alakja* bővíti tárgyként (*titeket*). Ez is *jelölt*, határozott, iránytárgy.

b) *jelöletlen tárgy*

Csak esténként tudok olvasni.

Az igei állítmányt (*tudok*) főnévi igenévvel kifejezett tárgy bővíti (*olvasni*). A főnévi igenévi tárgy nem kap tárgyragot, mindig *jelöletlen* tárgy.

Tartsd meg a szavad!

Az igei alaptaghoz (*tartsd meg*) egyes szám második személyű birtokos személyjeles főnévvel kifejezett tárgy (*a szavad*) kapcsolódik *tárgyrag nélkül*, ezért *jelöletlen* tárgy (határozott, iránytárgy).

Bizonyos morfológiai helyzetekben a tárgy lehet *jelölt* és *jelöletlen* is: az egyes szám első és második személyű személyes és visszaható névmás: *engem ~*

engemet vár, magad ~ magadat szírod; az egyes szám első és második személyű birtokos személyjeles szóalakkal kifejezett tárgy: veszem a kalapom ~ kalapomat.

A kutyám kergeti a macskám.

A tárgy jelöletlensége bizonyos esetekben a magyar nyelvben is eredményezheti azt, hogy az alanyi és tárgyi mondatrészszerop megkülönböztetése csak a szórend alapján lehetséges.

Engem hívnak Fábián Pistának.

Az igei állítmányhoz (*hívnak*) az *engem* személyes névmás kapcsolódik tárgyként, *jelöletlen*, határozott iránytárgy.

3. A tárgy szerkezeti felépítése

a) egyszerű tárgy

Milyen ajándékot készítek neked?

Az igei alaptaghoz (*szeretnél*) egy szóalakkból álló tárgyragos főnév (*ajándékot*) kapcsolódik tárgyként, azaz a tárgy *egyszerű* (határozatlan, eredménytárgy).

A verset mi író diákot megdicsérték.

A mondatban két, tárgyragos főnévvel kifejezett tárgy van: az egyik (*diákot*) az igei állítmányhoz (*megdicsérték*) kapcsolódik *egyszerű*, határozott iránytárgyként. A szerkezettag szintjén lévő másik tárgy pedig (*a verset*) a folyamatos melléknévi igenévvel (*író*) kifejezett jelző vonzata (egyszerű határozott, eredménytárgy).
(☉ Szintagmalánc.)

b) összetett tárgy

Mindenki szeretne boldog lenni/maradni.

Az igei alaptag (*szeretne*) vonzata *összetett tárgy*: a ragtalan melléknév (*boldog*) és a főnévi segédigenév (*lenni*) morfológiai típusú szó szerkezete.

(☉ Morfológiai típusú szó szerkezet.)

Riporter szeretnék lenni.

Az igei alaptaghoz (*szeretnék*) ragtalan főnév (*riporter*) és főnévi segédigenévből (*lenni*) álló *összetett* tárgy kapcsolódik. (Figyelem: a morfológiai típusú szó szerkezet két tagja nem szükségszerűen áll egymás mellett a mondatban!)

Nem akarok húszéves elmúlni.

Az összetett tárgy segédigeneve életkor-kifejezésekben az (el)múlni szóalak is lehet. Az összetett tárgy ugyanazon igei állítmányok vonzata, mint a főnévi igenévvel kifejezett tárgy. (Csak tranzitív igéké!)

c) *halmozott tárgy*

Kiflit és zsemlet vettem a boltban.

Az igei alaptagot két, egymással *mellérendelő viszonyban* álló tárgyragos főnévvel kifejezett, azaz *halmozott* tárgy bővíti (határozatlan, iránytárgyak).

Szeretnék tanár lenni és maradni.

Az igei alaptaghoz (*szeretnék*) olyan összetett tárgy kapcsolódik amelyben a ragtalan főnév (*tanár*) mellett a főnévi segédigenév (*lenni* és *maradni*) *halmozódik*.

d) *többszörös (szerkezetes) tárgy*

Valamikor én is próbáltam verset írni.

Az igei alaptagnak (*próbáltam*) főnévi igenévvel kifejezett tárgya van. Ehhez a tárgyhoz (*írni*) tárgyragos főnévvel kifejezett tárgy kapcsolódik. A mondatban tehát két tárgyas szintagma van: *próbáltam írni* és a *verset írni*, amelyek *többszörös* tárgyat alkotnak (határozatlan, eredménytárgyak). A többszörös tárgy a mondat több szintjét átfogja, *szintagmaláncot* alkot. (☛ Szintagmalánc.)

4. A tárgy fajtái

A logikai határozottság szerint

A) *határozott tárgy*

Határozott a tárgy, ha jelentéstartalma a kommunikáció résztvevői számára egyértelműen világos denotátumra vonatkozik; a tárgy egyénített, egyedített, specifikussá tett (↔ az alany határozottsága). (☛ Határozott alany.)

a) *az első és a második személyű tárgy*

Engem is meghívtak az esküvőre.

Az igei alaptaghoz (*meghívtak*) egyes szám első személyű személyes névmás (*engem*) kapcsolódik jelöletlen, határozott iránytárgyként. Az első és második személyű személyes névmással kifejezett tárgy mindig határozott, hiszen az első és a második személy pragmatikai meghatározottságú, mindig egyértelmű a beszédhelyzetben, grammatikailag nem helyettesíthető. (☛ Személyes névmások.) Emiatt nem is szükséges a határozottságbeli egyeztetés (↔ a határozott tárgy egyéb eseteivel); az igei alaptag alanyi ragozású(!).

Téged keresnek szemeim. (Petőfi Sándor)

Az igei alaptaghoz (*keresnek*) az egyes szám második személyű személyes névmás kapcsolódik jelöletlen iránytárgyként (*téged*). Határozott tárgy.

b) a harmadik személyű határozott tárgy (meghatározott szófaji, morfológiai, ill. szintaktikai jellemzői vannak: vö.: Balogh MGr. 2000: 139)

Régóta ismerem Pétert.

Az igei állítmányhoz (*ismerem*) tulajdonnév tárgyragos alakja (*Pétert*) kapcsolódik tárgyként (határozott, iránytárgy). A tulajdonnév mindig határozott (identifikál), így a tulajdonnévvel kifejezett tárgy is határozott tárgy lesz, ennek következménye, hogy az igei alaptag *határozott ragozású* (határozottságbeli egyeztetés).

Tanuld meg a verset!

Az igei állítmányhoz (*tanuld meg*) határozott névelős főnévvel (*a verset*) kifejezett határozott 3. személyű iránytárgy kapcsolódik. (A határozott névelő funkciója az egyedítés.) Az igei alaptag határozott ragozású.

Már vénülő kezemmel fogom meg a kezedet. (Ady Endre)

Az igei állítmányt (*fogom meg*) birtokos személyjeles főnév (*a kezedet*) bővíti határozott 3. személyű iránytárgyként; a birtokos személyjel reprezentálja a birtokost. Az igei alaptag határozott ragozású.

Szeretem b édesanyám levelét olvasni.

Az igei alaptaghoz (*szeretem*) közvetlenül főnévi igenév kapcsolódik tárgyként. Az igenévnek *birtokos személyjeles főnévvel* kifejezett 3. személyű határozott iránytárgya van. A szerkezettag szintjén lévő határozott tárgy irányítja az mondatszinten lévő igei állítmány ragozását, tehát az állítmányi szerepben álló igei határozott ragozású.

Bármelyik példát megoldjuk.

Az igei alaptaghoz (*megoldjuk*) tárgyragos főnév (*példát*) kapcsolódik iránytárgyként, amelynek általános névmással kifejezett *kijelölő jelzője* van. A tárgy ezért határozott 3. személyű, az ige pedig határozott ragozású.

A határozott tárgy egyéb kifejezőiről l. Balogh MGr. 2000: 416–417.

B) *határozatlan tárgy* (nem egyénített, nem egyedített, nem specifikussá tett tárgy)
(Figyelem! A határozatlanság fogalma mást jelent a tárgy esetében, mint az alanynál.)

(● Határozott, határozatlan alany.)

A nagymama minden este főz vacsorát.

Az igei alaptaghoz (*főz*) *névelőtlen* tárgyragos főnév (*vacsorát*) kapcsolódik határozatlan 3. személyű eredménytárgyként, az igei alaptag *általános ragozású*.
A kiállításon mindent megnézek.

A mondat igei állítmányát (*megnézek*) főnévi értékű számnévi *általános névmással* kifejezett tárgy (*mindent*) bővíti, amely határozatlan 3. személyű iránytárgy. Az igei alaptag *általános ragozású*.

A kiállításon minden képet megnézek.

Az igei állítmányhoz (*megnézek*) olyan tárgyragos főnévvel kifejezett tárgy (*képet*) kapcsolódik, amelynek számnévi *általános névmással kifejezett jelzője* van (*minden*), így határozatlan a 3. személyű tárgy, az igei alaptag pedig *általános ragozású*.

Mit keresel?

A főnévi *kérdő névmással* kifejezett tárgy határozatlan, harmadik személyű iránytárgy.

mi Milyen könyvet keresel?

Határozatlan lesz a tárgy akkor is, ha a *jelzője kérdő névmás*. [A kérdő névmáson kívül a vonatkozó, a határozatlan és az általános (a *mind* és a *valamennyi* kivételével) ugyanígy viselkedik: vö.: Balogh MGr. 2000: 417.]

Este filmet akarok nézni.

Az igei alaptaghoz (*akarok*) a főnévi igenév (*nézni*) kapcsolódik tárgyként. A főnévi igenévi alaptagnak (*nézni*) tárgyragos főnévvel kifejezett határozatlan 3. személyű tárgya van (határozatlan iránytárgy). A mondatban tehát többszörös tárgy van. A főnévi igenévvvel kifejezett tárgy határozottsága, ill. határozatlansága attól függ, hogy van-e további tárgyi bővítménye, és az határozatlan-e vagy határozott: Balogh MGr. 2000: 416–417. (*Szeretek olvasni. Szeretek könyvet olvasni. Szeretem Márai könyvét olvasni.*)

A határozatlan tárgy egyéb lehetőségeiről l. még Balogh MGr. 2000: 417.

Jelentéstani szempontból

a) iránytárgy

Az újságot *mi olvasó diák a barátom.*

Az alany (*diák*) minőségjelzőjét kifejező folyamatos melléknévi igenevet (*olvasó*) ragos főnévvel kifejezett tárgy (*újságot*) bővíti, amely azt a dolgot nevezi meg, amely a melléknévi igenévi alaptagban megnevezett cselekvés előtt is létezett, és amelyre a cselekvés irányul. A tárgy (*újságot*) tehát *iránytárgy*. (Határozott, egyszerű tárgy.)

A Tiszát *töltésekkel vették körül.*

Az igei alaptaghoz (*vették körül*) tárgyragos főnévvel (*Tiszát*) kifejezett határozott 3. személyű tárgy kapcsolódik, amely azt a dolgot nevezi meg, amelyre az alaptagban megnevezett cselekvés irányul. A tárgy (*Tiszát*) *iránytárgy*, határozott tárgy.

b) eredménytárgy

A gyerekek a szakkörön repülőgépet építettek.

Az igei alaptag (*építettek*) tárgyragos főnévvel kifejezett határozatlan 3. személyű tárgya (*repülőgépet*) azt a dolgot nevezi meg, amely az igei alaptagban megnevezett cselekvés eredményeképpen jön létre (*repülőgép*). A tárgy tehát *eredménytárgy*, határozatlan tárgy.

Holnapra fogalmazást kell írni.

A főnévi igenévvel jelölt alanyhoz (*írni*) tárgyragos főnévvel kifejezett határozatlan tárgy kapcsolódik, amely az igenévi alaptagban megnevezett cselekvés eredményeként jön létre (*fogalmazás*). A tárgy tehát *eredménytárgy*, határozatlan tárgy.

c) a határozói értékű tárgy

Szüleim me húsz évet éltek a fővárosban.

A más esetekben tárgyatlan igei alaptaghoz (*éltek*) tárgyragos főnév (*évet*) kapcsolódik tárgyként. Alakilag tárgy, funkciója, jelentése alapján azonban időhatározónak felel meg: *Húsz évig éltek*. Az ilyen tárgy: *időhatározói értékű tárgy*.

Hármat rikkant a rigó.

Az igei alaptag tárgya főnévi értékben használt tárgyragos számnév (*hármat*), tényleges jelentése: *háromszor* = *számhatározói értékű tárgy*.

Járom az utam.

A más esetekben tárgyatlan igei alaptaghoz kapcsolódó birtokos személyjeles főnévvel kifejezett jelöletlen tárgy helyhatározói körülményre utal. A tárgy tehát *helyhatározói értékű*.

Egy kicsit megfáztam a vonaton.

A tárgyatlan igei alaptagot (*megfáztam*) főnévi értékben használt tárgyragos melléknév bővíti tárgyként, jelentése: *kissé*. A tárgy *fokhatározói értékű tárgy*.

5. A tárgy bővítményei

- a) A tárgy szófaja főnév → a bővítménye *jelző*.

Tegnap vettem egy mi új cipőt.

Az igei alaptagot (*vettem*) ragos főnévvel kifejezett határozatlan iránytárgy (*cipőt*) bővíti, amelyhez egy melléknév (*új*) kapcsolódik *minőségjelzőként*.

Eloolvastam a b barátnőm levelét.

Az igei állítmánynak (*elolvastam*) birtokos személyjeles főnévvel kifejezett határozott 3. személyű iránytárgya (*levelét*) van, amelyhez *birtokos jelző* kapcsolódik.

Várom Pétert, e a barátomat.

Az igei állítmányhoz (*várom*) tárgyragos személynévvel kifejezett határozott 3. személyű iránytárgy (*Pétert*) kapcsolódik, amelynek *értelmező jelzője* van: *a barátomat*.

Elküldesz engem, e a barátodat?

Az igei állítmánynak (*elküldesz*) egyes szám első személyű személyes névmással kifejezett határozott iránytárgya (*engem*) van, amelyhez *értelmező (a barátodat)* kapcsolódik.

- b) A tárgy szófaja főnév → bővítménye *hátravetett (jelzői értékű) határozó*.

A Balatont, nyáron nagyon szeretem.

A levelet a feleségéhez reggel elküldte.

A főnév tipikus szabad bővítménye a *hátravetett határozó*, amelynek jellemzője, hogy elől álló jelzővé alakítható. A fenti példákban: *A nyári Balatont nagyon szeretem. A feleségéhez írott levelet reggel elküldte.* (Vö.: Balogh MGr. 2000: 135–136)

- c) A tárgy szófaja főnévi igenév → bővítménye *tárgy, határozó*.

Szeretném elmesélni a film tartalmát.

Az igei alaptaghoz (*szeretném*) főnévi igenévi tárgy (*elmesélni*) kapcsolódik, amelynek birtokos személyjeles főnévvel kifejezett *határozott 3. személyű tárgya (tartalmát)* van (l.: többszörös tárgy).

Sok gyerek szeret m hangosan tanulni.

Az igei alaptaghoz (*szeret*) kapcsolódó főnévi igenévvel kifejezett határozatlan tárgynak (*tanulni*) ragos melléknévvel kifejezett *módhatározója (hangosan)* van.

Tudok all vígan nevetni. (Kölcsey Ferenc)

Az igei alaptaghoz (*tudok*) főnévi igenévi határozatlan tárgy (*nevetni*) kapcsolódik, amelynek ragos melléknévvel kifejezett *állapothatározója (vígan)* van.

II. Gyakorlófeladatok

1. Keresse meg az alábbi mondatokban a tárgyas szintagmát! Állapítsa meg az alaptag és a tárgy szófaját!

A férfi maga küzdi ki szerepét. (Szabó Lőrinc)

És én ne szánjam Ninivét... (Babits Mihály)

... és itthagyt minket magunkra. (Kosztolányi Dezső)

Játszani szeretnék mostan. (Szép Ernő)

A Tisza-parton mit keresek? (Ady Endre)

... miért a végét nem lelő idő? (Babits Mihály)

... lassan és remegve játszani kezdtem a melódiát. (Karinthy Frigyes)

Annyit ettem, amennyit bírtam.

A menyasszony igent mondott.

Szeretik egymást.

Sokat gondolkodtam a válaszon.

2. Elemezze a mondatok tárgyát szerkezeti felépítésük alapján!

Nem az énekes szüli a dalt. (Babits Mihály)

Hiába döngetek kaput, falat. (Ady Endre)

Becsületes akartam lenni közöttetek. (Illyés Gyula)

Szeretném az Istent nagyosan dicsérni. (Ady Endre)

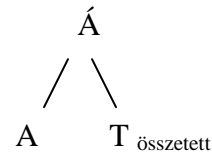
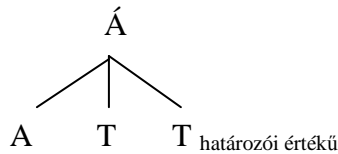
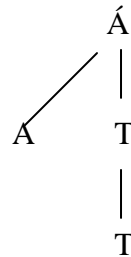
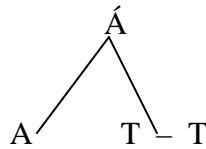
3. Szerkessze mondatba az *olvasni* főnévi igenevet tárgyként, majd bővítse

- másodrendű határozott
- másodrendű határozatlan tárggyal!

4. Alkosson összetett tárgyat a *lenni* segédigenévvvel!

Alakítsa át a mondatot úgy, hogy a morfológiai típusú szó szerkezet (☹) az átalakított mondatban összetett alany legyen!

5. Szerkesszen mondatokat az alábbi ábrákhoz! Ügyeljen a tárgyak szerkezeti jellemzőire!

6. Elemezze a mondatok tárgyát a logikai határozottság szempontjából! Indokolja a tárgy határozott/határozatlan voltát!

Én nem a győztest énekelem. (Babits Mihály)

Éhe a kenyérnek, éhe a Szónak, éhe a Szépnek hajt titeket. (Ady Endre)

Az Úristen őriz engem. (Babits Mihály)

Én önmagamat önmagammal mérem. (Kosztolányi Dezső)

Elmondanám ezt néked. (Kosztolányi Dezső)

A nyomor országairól térképet rajzol a penész. (József Attila)

Mit ér az ember, (ha magyar). (Ady Endre)

Szegény anyám csak egy dalt zongorázik. (Kosztolányi Dezső)

Ezt a vad mezőt ismerem... (Ady Endre)

S e szőkeségben újra érzem őt. (Juhász Gyula)

Látom a baj nagyságát... (Illyés Gyula)

A tolakodó Gráciát ellöktem. (Ady Endre)

7. Mutassa be az alábbi példák segítségével, hogy a tárgyi alárendelő összetett mondatok esetében a főmondat utalószavának szófaji értéke határozza meg a határozottságot, ill. a határozatlanságot! (☹ Tárgyi alárendelő összetett mondat.)

Azt szeretném, ha mindent meg tudnánk beszélni.

Ne tégy olyat, amit megbánnál!

8. Elemezze a mondatok tárgyát jelentéstani szempontból!

Küldjétek el őket csak egy éjszakára! (Gyóni Géza)

El akarta nyelni a világot. (Petőfi Sándor)

Fekete országot álmodtam én. (Babits Mihály)

Holdfény alatt járom az erdőt. (Ady Endre)

Takaród hadd igazítsam, / puha párnád kisimítsam. (Weöres Sándor)

Hét szilvafa árnyékában szunnyadt lelkem ezer évet. (Ady Endre)

Szilágyi Erzsébet levelét megírta.

(Ó, csillag,) mit sírsz! (Kosztolányi Dezső)

(Egyszerre mégis rezzen a táj:) hármat fütyül egy kis madár. (Szabó Lőrinc)

9. Elemezze a tárgy bővítményeit! Készítse el a mondatok szerkezeti ábráit!

Új rajzlapját kifeszíti az égen a hajnal. (Kosztolányi Dezső)

Kormos családnevem anyámtól örököltem. (Kormos István)

Nem tudtam én dalolni nektek az újról. (Kosztolányi Dezső)

Én őt dicsérem csak, az élet anyját. (Juhász Gyula)

Szeretem a szép, sima köveket, nyulak szőrét, a selymes füveket. (Szabó Lőrinc)

Ifjúságom, e zöld vadont, szabadnak hittem és öröknek. (József Attila)

Minden örömöm megkésztet. (Illyés Gyula)

Nem értem én az emberi beszédet, / és nem beszélem a te nyelvedet. (Pilinszky János)

10. Elemezze az alábbi mondatok tárgyias szintagmáit komplex módon, valamennyi szempont alkalmazásával!

Hadd írjak szépet, jót / nekem add meg boldogabb énekem! (József Attila)

Elfelejttem sok öröömöm, sok szerelmem. (Ady Endre)

Adjon az isten szerencsét, szerelmet, forró kemencét. (Nagy László)

Meg akarlak tartani téged... (Ady Endre)

Angyaltollat keresni mentem. (Nagy László)

Ezüst sötétség némasága holdat lakatol a világra. (József Attila)

A világ minden fényét s melegét szórva adnám. (Kosztolányi Dezső)

Az erkölcsi törvény nem ismer tudóst és tudatlant, vagyonost, szegényt. (Németh László)

Atlasz bírhatja a földgömböt vinni /, de nem bírhat közben csigát is pörgetni. (Németh László)

Beírtak engem mindenféle Könyvbe. (Kosztolányi Dezső)

Egyre jobban kezdem szeretni a gyerekeket. (Szabó Lőrinc)

Nem ítélem, csak nézem a világot. (Illyés Gyula)

Szabad szerettem volna lenni mindig. (Radnóti Miklós)

A húgomat a bánat eljegyezte. (Kosztolányi Dezső)

Csak én bírok versemnek hőse lenni. (Babits Mihály)

Az ember inget, szeretőt, hitet is válthat... (Illyés Gyula)

Alázatnál jobban alázva vizsgálom szívem, izmom, kedvem. (Ady Endre)

Tudnál-e engem új világra hozni. (József Attila)

Dobbal nem lehet verebet fogni. (Közmondás)

A mosástól kicsit meggörnyedt. (József Attila)

Játszó társam ... akarsz-e lenni? (Kosztolányi Dezső)